

Mevlana'nın Alanlararası Genişleme Üzerinden Erdem Çözümlemesi Metin YASA*

Özet

Erdem üzerine çözümleme yapmanın temel bir gereği, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hızla yükseldiği günümüzde varlığı iyiden iyiye gözlemlenen ahlaktan kopuk bir yaşantı içinde oluşun rahatlıkla duyumsanır hale gelmesidir.

Erdeme ilişkin bir çözümleme, ister alanlararası genişleme ister kavram zenginliği üzerinden yapılmış olsun, erdemin, ahlaki yaşantıda, duyarlılık gösterilmesi gereken temel bir kavram olduğuna işaret eder. Bu durum, kendini, Mevlana'nın erdeme ilişkin yaptığı çözümlemelerde oldukça güçlü bir biçimde duyumsatır.

Bizim bu yazıda öncelendiğimiz temel bir hedef, Mevlana'nın görüşleri ışığında, alanlararası genişleme üzerinden yapılacak bir erdem çözümlemesinin ahlaki yaşantıyı duyarlı hale getirmeye sağlayacağı katkıdır.

Anahtar Kelimeler: Mevlana, Erdem, Çözümleme, Ahlaki Yaşantı

Mawlana's Analysis of Virtue through Interdisciplinary Expansion

Abstract

One of the fundamental requirements of analyzing of virtue is that being in a life detached from morality, whose existence is well-observed today, where scientific and technological developments are rapidly increasing, can be easily felt.

An analysis of virtue, whether it is based on interdisciplinary expansion or richness of the concepts, indicates that virtue is a basic concept that needs to be sensitized in moral life. This situation makes itself felt very strongly in Mawlana's analysis of virtue.

A fundamental goal that we prioritize in this article is the contribution of an analysis of virtue to be made through interdisciplinary expansion in the light of Mawlana's views, to sensitize moral life.

Keywords: Mawlana, Virtue, Analysis, Moral Life.

A. Sorun Durumuna Kısa Bir Bakış

Bilindiği üzere, filozoflar arasında dikkat çeken belirgin bir düşünce ayrılığı, en yüce iyinin ne olduğu gerçeği üzerinde yaşanmıştır. En yüce iyinin ne olduğu sorusuna yönelik verilen önemli ve anlamlı karşılıklardan biri de, kuşkusuz, erdemdir.¹ Bu noktada, konumuz açısından, sorulması gereken temel bir soru şudur: Mevlana, kendine özgü erdem çözümlemesinde ne tür yaklaşımlar sergilemiştir? Bize öyle geliyor ki, Mevlana, erdem çözümlemesi yaparken genelde iki tür yaklaşımda bulunmuştur: i. Alanlararası Genişleme. ii. Kavram Zenginliği,

* Prof. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, metin.yasa@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3040-8133.

¹ Bk., Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahattin Eyuboğlu, (İstanbul: Cem Yayınevi), 299.

Biz, ikinci yaklaşımı, başka bir deyişle, Mevlana'nın kavram zenginliği üzerinden yaptığı erdem çözümlemesini bir başka yazımızda ele almayı düşündüğümüzden², bu yazımızda; onun alanlararası genişleme üzerinden nasıl bir erdem çözümü yapmaya yöneldiği sorunu tartışmak amacındayız.

Bize öyle geliyor ki, sorun durumunu tartışmaya yönelik öncelikle iki temel nokta özümsemeyi hak eder:

- i. Alanlararası genişlemenin açılımı konusunda yeterince duyarlı olmak
- ii. Alanlararası genişleme ile kavram zenginliğini, işlevleri açısından, birbirine karıştırmamak.

Öte yandan, bir ahlak kavramını alanlararası genişleme üzerinden çözümleme girişiminde bulunan bir araştırmacı, her şeyden önce, iki kazanım elde eder:

- i. Alanlararası bağlantıların ve ayırımların ayırıcılığına varmak.
- ii. Üzerinde çalıştığı disiplinin içinde gerçekleşen gelişimi ve dönüşümü yakından görebilme olanağı yakalamak.

Dahası, bir ahlak kavramını anılan bağlamda çözümleme girişiminde bulunmanın bir disiplin olarak ahlak alanına sağlayabileceği ayrıca iki katkı söz konusudur:

- i. Ahlak, kendisine yönelik saldırılardan güçlenerek çıkar.
- ii. Ahlak, kendisini alaya alma gibi olumsuzluklara karşı direnç kazanır.

Yine sorun durumu bağlamında ifade etmek gerekirse, gerçekte, bir düşünürün erdem çözümü, kimi gerekçelere dayalı olarak, diğer düşünürlerin erdem çözümlerinden farklı bir öz taşıyabilir. Bu gerekçeler arasında, çoğu zaman dillendirilen, sözgelimi, bireyin takındığı felsefi ve bilimsel tutum, düşüncesini şekillendiren dinsel ve sanatsal gelenek, tercihte bulunduğu psikolojik ve bireysel yaşantı, içinde doğup büyüdüğü fiziksel ve sosyal çevre koşulları, vb. sayılabilir.

Sorun durumu bağlamında ifade edilmesi gereken bir diğer nokta da şudur: Eğer erdem, en genel anlatımı içinde, bir iyilik alışverişi³ ise iyilik üzerinden yapılan bu alışveriş yalnızca insanlararasılık⁴ ile sınırlı tutulmayabilir ve sözü edilen iyilik alışverişi, bizi, ayrıca alanlararası bağlantılara da iletebilir.

Sorun durumu bağlamında dikkat çekilmesi gereken bir diğer hususa gelince: Bir kavramın ne olmadığını dile getirmek, kimi zaman, ilgili kavramı anlamada aydınlatıcı bir işlev yüklenebilir. Aynı şey, erdem çözümü için de geçerli olabilir. Bu çıkarım üzerinden konuşulacak olursa, erdem, deyim yerindeyse, tesadüfen yapılan iyilik değildir. Buna göre, erdemli insan da tesadüfen iyilik yapan bir birey değildir.⁵ Erdem ruhu iyiye doğru yönlendiren ve ruhta gelişen bir niteliktir. İnsan, belki de bu nedenle, ruhunun olgunlaştığı bilince büyük ölçüde erdem sayesinde ulaşır. Soruna bu açıdan yaklaşıldığında erdem, insana erdemli olmanın yanında, iki özel nitelik daha kazandırdığı görülür: Etkin yaratıcı güç, ii. Eleştirel düşünce.⁶

Alanlararası genişleme üzerinden yapılacak bir erdem çözümlemesine ilişkin, son olarak, bir noktaya daha yer vermek gerekir, o da şudur: Anılan yaklaşıma dayalı bir erdem çözümü, erdem çift kutuplu oluşunu açıklamada da önemli bir rol üstlenir: Bu bağlamda, sözgelimi, cömertlik üzerinde durulabilir. Doğrusu, cömert olmayı tercih eden erdemli bir bireyin önünde iki yol vardır: Biri, gösteriş için yapılır, diğeri gizli yapılır. Bu aşamada doğru bir cömertlik çözümü için ayrı ayrı kelimelerin kullanılması gerekir. Gösteriş için yapılan cömertlikte, yapılan cömertliğin takdir edilmesi sonucu, cömertlik yapanın gururu okşanır. Gizli yapılan cömertliğe gelince: Böylesi bir cömertliği önceleyen

² Bk., Metin Yasa, "Mevlana'nın Kavram Zenginliği Üzerinden Erdem Çözümü" (Kabul Edilmiş, Sunuma Hazır Bildiri). Adı geçen bildirimiz, Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından 27-28 Ekim 2022 tarihinde Giresun'da gerçekleştirilecek olan *Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumunda* bildiri olarak sunulacaktır.

³ Bk., Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, 2, çev. Lütfi Ay, (İstanbul: İnkılap ve Aka, 1977), 406.

⁴ Bk., Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, 2, 406.

⁵ Bk., Jean Guitton, *Düşünme Sanatı*, çev. Cevdet Perin, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961), 34.

⁶ Krş., Guitton, *Düşünme Sanatı*, 40.

kişi kendisinin yeterli düzeyde erdemli olduğunu düşünebilir. Oysa böylesi bir gösterişsizlikte bile bir tür gurur vardır.⁷

Doğrusu, Mevlana, kendine özgü erdem çözümlemesi ışığında, ahlaki kendi içine kapalı bir alan haline getirmeye karşı oldukça duyarlı bir yaklaşım sergilemiştir. Zira ahlak, ne göz ardı edilebilecek, ne dar çerçevede kavranabilecek, ne de yüzeysel yaşanmayla sınırlı tutulabilecek bir varlık alanıdır. Bu nedenle, Mevlana'nın, erdem çözümlemesinde işlevsel kıldığı ve ahlaki kendi içine kapalı bir alan haline getirmeye karşı sergilediği yaklaşım, ahlaki başka alanlarla buluşturma çabasını da içeren alanlararası genişlemedir.

B. A Priori ve A Posteriori İki Çaba

İnsan olarak var olmayı doğrudan erdem sayan⁸ Mevlana, erdemi tanımlama girişimi bağlamında ayrıntıya girmeden bir tür a priori oluşa işaret eder. Şöyle der:

Kendini tanımadı insan denen ezik
Üstün konumdan geldi, şimdi oldu eksik⁹

Ne var ki, Mevlana, ahlak alanında, erdemin yalnızca a priori oluşunu dillendirmekle yetinir ve bunu temellendirme çabasına girişmez. Belki de bu nedenle Mevlana, erdem üzerine spekülative bir takım düşüncelere yer vermekten olabildiğince kaçınır.

Öte yandan Mevlana, erdemi anlama ve yaşama bağlamında, a posteriori oluşa dikkat çeker. Mevlana'nın bu bağlamda açıklayıcı ifadelerinin bir örneği şudur:

Olukta da su var, ne ki, sonradan
Bulut ile deniz suyu doğuştan¹⁰

Doğrusu, erdemi anlama ve yaşama bağlamında oluktaki su analogisi üzerinden a posteriori oluşa dikkat çeken Mevlana, bu analogi ile yetinmez ve erdemin a posteriori oluşuna yönelik kanısını, *fazl-e tahsili*, kazanılmış erdem¹¹ ifadesiyle daha da güçlendirir.

Öte yandan Mevlana, erdemin işlevselliğini zayıflatmada etkin bir rol üstlendiği kanısında olduğu bir faktör olarak özellikle hırsa özel bir atfı yapar ve hırs özelinde şöyle der:

O mescidin erdemi ne topraktan ne taştan,
Doğasında olmayan şu hırstan ve savaştan¹²

Şu halde, Mevlana'ya göre, insan doğasında erdemi zayıflatan hırsa açık alanın kapatılması gerekir. Dahası, teknolojik, sosyolojik ve psikolojik yaşam koşullarının küresel ölçekte giderek farklılaştığı günümüzde, ahlakın, deyim yerindeyse beslenmesi, gözetilmesi ve kolanması gerekir. Yine bu cümleden olarak, ahlakın da diğer varlık alanları gibi daha yetkin hale gelerek kendi geleceğini güven altına alması kaçınılmazdır. Bu noktada, bize öyle geliyor ki, üç temel anlatıma özel vurgu yapmak gerekir: Gerekli yenilik, yüksek beklenti, meydan okuma gücü. Gerekli yenilik, kendini, ahlakın diğer disiplinlerle olan ilişkisinde duyumsatır. Buna karşılık, yüksek beklenti, ahlaki özülle tutarlı bir biçimde yaşamada görülürken, meydan okuma gücü ise ahlakın yanlışa karşı duruşunda belirir.

⁷ Bk., Guitton, *Düşünme Sanatı*, 69-70.

⁸ Mevlana, *Mesnevi*, tas. Reynold Alleyne Nicholson, (6 Cilt Halinde), (Ayende: 1979), I, 3951.

⁹ Mevlana, *Mesnevi*, III, 1010.

¹⁰ Mevlana, *Mesnevi*, V, 2491.

¹¹ Mevlana, *Mesnevi*, V, 2483vd.

¹² Mevlana, *Mesnevi*, IV, 1149.

Yukarıdaki çıkarım dikkate alındığında, bize öyle geliyor ki, 21. yüzyılda güçlendirilmesi gereken alanlardan biri de insanın varoluş nedenini açıklamada işlev yüklenen ve insan doğasıyla uyumlu olan ahlaktır. Alanlararası genişleme üzerinden ifade edilecek olursa, güçlü ahlak, günümüz dijital çağında, kendine özgü rolleri içinde din, bilim, sanat ve felsefe için, kuşkusuz, vazgeçilemez bir varlık alanıdır.

C. Alanlararası Genişlemenin Açıklayıcı Rolü

Şu ana dek dile getirilen çıkarımlar dikkate alındığında, konumuz açısından, alanlararası genişlemenin kimi temel getirileri arasında aşağıdaki iki nokta kendini oldukça belirgin bir özde duyumsatır:

i. Tarihin her döneminde olduğu gibi ahlakı koruma altına almada görülen zorunluluk.

ii. Ahlakı 21.yüzyıla özgü özde değerlendirmede öne çıkan yeni durum.

Doğrusu, yukarıda işaret edilen iki nokta bağlamında ifade edilecek olursa, içinde yaşadığımız dijital çağda, ahlakın diğer disiplinlerle olan ilişkisinin yeniden yapılanmaya doğru gittiği gerçeği haklı olarak çoğu kez gündeme getirilir. Bu, kuşkusuz, ahlakın doğasıyla uyumlu bir durumdur. Yeni ateizm sınırları içinde tartışılan ahlak-din ilişkisi bu durumu açıklayan ilginç bir örnek olarak görülebilir.¹³ Benzer bir çıkarım, günümüz dijital çağında öne çıkan estetik ve mistik gelişmelerin ahlakı derinden etkileyeceği gerçeği için de söz konusu edilebilir.

Gerçi, alanlararası genişlemenin bir işlevi ahlakın istikrarsızlık içinde kalmaması gerektiği sorununu çözmeye görülebilir. Ancak alanlararası genişleme bağlamında çok daha net bir noktaya işaret edilebilir. Din, ahlak, mistik ve estetik gibi alanlar, çoğu kez dillendirildiği üzere, dil, kavram, konu ve sorun yönünden birbirine benzer görünür. Dahası, anılan her dört alan arasında etkileşimi derinleştiren, birbiriyle örtüşen, kimi girdiler ve çıktılar söz konusudur. Bu durumun anlaşılması için, sözü edilen alanlarda yazılmış eserlere kabaca bir göz atmak bile yeterlidir.

Erdemi tanımlama, anlama ve yaşamaya ilişkin sözü edilen alanlararası genişleme, Mevlana düşüncesinde, varlığını derinlemesine duyumsatır. Bu duyumsatma kendini, Mevlana'nın, erdemi bir yerde, güzellik, iyilik ve cömertlik¹⁴, başka bir yerde hikmet ve hüner¹⁵ kavramlarıyla iç içe anmasında açığa vurur.

Doğrusu, erdemi tanımlamadan kaynaklanan kimi güçlükleri giderme bağlamında öne çıkan alanlararası genişleme, yukarıda sözü edilen kavramların da dikkate alınmasıyla, Mevlana'nın erdem çözümlemesi sınırları içinde dört varlık alanı halinde konuşlandırılabilir:

i. Teolojik Alan: Mevlana bu bağlamda özellikle takva kavramına yer verir ve takvanın insanı erdeme ileteceğini dillendirir.¹⁶

ii. Mistik Alan: Mevlana bu durumda öncelikle zühd kavramına dikkat çeker ve zühdün insana erdem yolunu açacağına işaret eder.¹⁷

iii. Felsefi Alan: Mevlana bu noktada hikmet¹⁸ kavramını kullanır ve erdemin hikmetten ayrı düşünülmemeyeceğine yer verir.¹⁹

iv. Estetik Alan: Mevlana bu aşamada doğrudan güzellik kavramına atıf yapar ve güzelliği erdemli oluş ile birlikte anar.²⁰

¹³ Bk., Metin Yasa, *Varoluşsal İnanç Sorunları*, (Ankara: Elis Yayınları, 2018), 87vd.

¹⁴ Mevlana, *Mesnevi*, I, 1897.

¹⁵ Mevlana, *Mesnevi*, II, 3241.

¹⁶ Mevlana, *Mesnevi*, I, 3471

¹⁷ Mevlana, *Mesnevi*, I, 3471

¹⁸ Mevlana, *Mesnevi*, II, 3241.

¹⁹ Mevlana, *Mesnevi*, II, 3241.

²⁰ Mevlana, *Mesnevi*, I, 1897.

Sonuçta, Mevlana düşüncesinde, sözü edilen alanlararası genişlemenin erdemi tanımlamaya yönelik dört temel getirisinden söz edilebilir. Buna göre erdem;

- i. Paylaşıldıkça çoğalan bir öz taşır.²¹
- ii. Sağlam duruşa olanak sağlar.²²
- iii. Bilge olmaya kapı aralar.²³
- iv. Özenilen birey olmaya ortam hazırlar.²⁴

Alanlararası genişleme bağlamında dile getirilen kavramların anlaşılır bir iletisi, insan doğasının erdeme ve erdemli oluşa yabancı olmayışının kavranmasıdır. Bu durumda, önemli olan, erdemin ve erdemli oluşun insanı bulması ve insanı seçmesi değil, insanın erdemi bulması ve erdemli oluşu seçmesidir.

Dahası, Mevlana'nın, alanlararası genişleme üzerinden erdem çözümlemesi yaparken, dikkat çeken diğer temel bir nokta, ahlak alanına yönelik polemiklere izin vermemesidir. Özellikle günümüz bilim ve teknoloji çağında kendini iyice duyumsatan, sözgelimi, 'X'in, ahlaki yaşantısı iyi ise, dinsel davranışlarına bakılmaz', 'Y'nin, dinsel yaşantısı doğru ise, ahlaki davranışı önemsenmez' türü etik ve teolojik polemikler görülmez. Doğrusu, ahlak ile din arasını kesin çizgilerle ayırmak suretiyle geliştirilen yukarıdaki türden polemik konusu edilen etik ve teolojik söylemlerin, Mevlana için, alanlararası genişleme ışığında ifade edilecek olursa, ne din alanında ne de ahlak alanında karşılığı vardır. Tüm bu anlatımlar, Mevlana'nın erdem çözümlemesi ışığında ifade edilecek olursa, yalnızca erdeme verilmesi gereken önemi değil, aynı zamanda alanlararası genişlemenin taşınması gereken kaliteyi de gösterir.

D. Erdemi Tanımlama, Anlama ve Yaşamın Ayrıcılığı

Bize öyle geliyor ki, erdemi tanımlama, anlama ve yaşama çabası ile alanlararası genişlemeye dayalı yapılan bir erdem çözümlemesi, değişen günümüz yaşam koşulları dikkate alındığında, bir yandan ahlakın rolünü yükseltmesine, diğer yandan insanın vicdan duyarlılığını artırmasına, psikolojik yetilerini geliştirmesine ve sosyolojik yönlerinin ayırına varmasına rahatlıkla katkı sağlayabilir.

Öte yandan, yine erdemi tanımlama, anlama ve yaşama girişimi ile alanlararası genişlemeye dayalı yapılacak bir erdem çözümlemesi, dolaşımında sıklıkla kullanılan söylemlerle, erdemli oluşu ve erdemden yana oluşu anımsatmaktadır. Bize göre, ilki, erdemli oluş kendini toplumsallık içinde, diğeri, erdemden yana oluş ise kendini bireysellik içinde yansıtır. Erdem; ilk yansımada, insanın hem kendisi hem de başkası için, ikinci yansımada ise insanın yalnızca kendisi için söz konusudur.²⁵

Bun unla birlikte, Mevlana'nın alanlararası genişleme üzerinden öngördüğü erdem çözümlemesi özellikle dikkate değer birkaç nokta açısından ayrıca önem taşır. Buna göre, erdemin;

- i. Zemin kaymasına uğratılmasına karşı durmak.
- ii. Taşdığı özden uzaklaştırılmasına izin vermemek.
- iii. Manipüle kavram haline getirilmesini doğru bulmamak.

Yukarıdaki üç temel husus bize önemle bir noktayı anımsatmaktadır. O da şudur: Ahlaki alanda yetkinleşmenin iyiden iyiye yaşandığı bir aşamaya işaret eden erdeme yönelik alanlararası genişleme üzerinden yapılan bir çözümleme girişimi, erdemin, gerçek özde ve doğru bir zeminde tartışılması gerektiğini öngörür.

²¹ Mevlana, *Mesnevi*, VI, 992.

²² Mevlana, *Mesnevi*, IV, 1206.

²³ Krş.: Mevlana, *Mesnevi*, V, 3472vd.

²⁴ Mevlana, *Mesnevi*, I, 1897.

²⁵ Krş.: Voltaire, *Felsefe Sözlüğü*, 2, 406.

Öte yandan, Mevlana, alanlararası genişleme üzerinden gerçekleştirmeye çalıştığı erdem çözümlemesine dayalı olarak, kendi düşüncesiyle uyumlu kimi hedefler öngörmüş olabilir ve sözü edilen hedefler, bize öyle geliyor ki, üç noktada toplanabilir. Buna göre, ahlakı;

- i. Üzerine düşünülen bir disiplin olarak olabildiğince güçlendirmek.
- ii. Yaşanan bir varlık alanı olarak daha da etkinleştirmek.
- iii. İlgili diğer disiplinlerle bütünlük halinde ele almaya özen göstermek.

Kısaca ifade etmek gerekirse, doğru ve güçlü bir erdem çözümlemesi bağlamında önemli bir yaklaşım olarak beliren alanlararası genişlemenin en temel işlevi, son tahlilde, takvanın erdeme anlam derinliği katmasında, zühdün erdemi paylaşılır konuma sokmasında, hikmetin erdemi yüceltmesinde ve hünerin erdemi süslemesinde görülür.

Kaynakça

- Guitton, Jean. *Düşünme Sanatı*. Çev. Cevdet Perin, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1961.
- Mevlana. *Mesnevi*. Tas. Reynold Alleyne Nicholson. Ayende, 1979. (6 Cilt Halinde),
- Montaigne. *Denemeler*. Çev. Sabahattin Eyuboğlu, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Voltaire. *Felsefe Sözlüğü*, 2. Çev. Lütfi Ay. İstanbul: İnkılap ve Aka, 1977.
- Yasa, Metin. “Mevlana’nın Kavram Zenginliği Üzerinden Erdem Çözümlemesi” (Kabul Edilmiş, Sunuma Hazır Bildiri). *Uluslararası İnsan, Din ve Erdemlilik Sempozyumu*. Giresun Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 27-28 Ekim 2022.
- Yasa, Metin. *Varoluşsal İnanç Sorunları*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.